

ЧИСТО И МРЪСНО

Велислава Петрова, *„Отпадъкът като ресурс и въображение. Антропологически перспективи“*,
София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023

Книгата на доц. Велислава Петрова *„Отпадъкът като ресурс и въображение. Антропологически перспективи“* разглежда в дълбочина понятията за чисто и мръсно в градска среда, като подробно изследва наративите, реконцептуализациите и употребите относно отпадъците в България (с. 13). Текстът представлява изчерпателно антропологическо изследване, което дава ценна перспектива по темата, недостъпна за един стриктно екологичен подход към проблема.

Основният изследователски въпрос, пред който авторката се изправя, е как промяната в материалността на боклука и отпадъците влияе на отпадъка като икономическа категория (с. 14), като тезата, която тя извежда, е че посредством мисленето за отпадъка като материалност и като стока ни се дава възможност да разбираме по-дълбоко социалните отношения и структури в съвременния глобален свят (с. 15). Разглеждайки боклука като социално конструирана категория в комбинация с пазара, представен освен като икономическа категория също и като културно обусловен феномен, текстът предлага ценни наблюдения и изводи, които са актуални както в локален, така и в глобален аспект.

Разкривайки пред читателя многопластовата структура на отпадъците, става ясно, че те могат да бъдат граница, структурираща пространства и социални отношения. Велислава Петрова се спира и върху различните исторически контексти и разнообразни дискурси по отношение на отпадъка, обяснявайки дискурсивните механизми, конструирани боклука като крайно негативна категория. Последното, от своя страна, е свързано с възприемането на отпадъка като материалност, изискваща „контрол и управление“ (15), без значение от историческия контекст (който също оказва голямо влияние върху наративите покрай боклука).

Велислава Петрова конструира теоретичната си рамка, стъпвайки върху автори като Жужа Гиле (Gille, 2007), теоретизирайки, че отпадъкът е едновременно морална категория и замърсяващ материал и именно тази двойственост допринася за негативните конотации около него. Петрова се опира и върху класически автори като Мери Дъглас и нейната категория за „мръсно“, която е основна за социалната култура и в последствие разглеждането на отпадъка като част от нея; също и върху понятията абект и абекция по Юлия Кръстева, за да опише отпадъка като нещо естествено, но и с нужда да пазим дистанция от него. Двете цитирани авторки са актуални и близки за текста по това,

че отпадъкът трябва да се интерпретира чрез пространствени метафори и се връзват отлично с философията NIMBY (Not In My Back Yard), която Велислава Петрова също разисква и чиито импликации се разгръщат по-нататък в текста.

Един от безспорните приноси на авторката в настоящата книга е утвърждението, че „отпадъците чертаят социални граници и правят видима йерархията в обществата“ (Петрова, 2012). Говорейки за т.нар. Pollution heavens, при които силно развити индустриални държави изхвърлят отпадъци в по-слабите икономически държави, в които регулациите за това и замърсяването са много по-слаби (19). Тази тема е изследвана в САЩ през призмата на расовата дискриминация (Bullard, 2008) (19), но авторката обръща внимание на политиките в ЕС, които трябва да следват общи принципи, но всъщност има разнообразно прилагане на практиките и каква е ролята на България в тази дискуссия, като една периферна страна в Европа със сериозно социалистическо наследство във всеки един социален сектор и феномен, вкл. и що се касае до отпадъците и тяхното събиране и употреба.

През социалистическия режим отпадъкът се превръща в ресурс и идеологическа категория, противопоставяща се на капитализма през призмата на пестенето и пилеенето (Петрова, 2017). Като отношението към отпадъците е белег на различната икономическа организация за двата режима – едната, базираща се на дефицит, другата – на консумация.

В този смисъл „отпадъците са ценни източници на информация (Петрова, 2020б)“, защото правят видим икономическия капитал и социалната йерархия на дадено общество“. Именно разглеждането на отпадъка в толкова много аспекти и тезата, че боклукът като категория може да бъде адекватна репрезентация на йерархията в обществото, е сред най-ценните приноси на Велислава Петрова в настоящата книга. За нея, боклукът се превръща в „социална винетка“ (20). Отпадъците са част от световния обмен на стоки (O'Neill, 2000) а съревнованието и търговията с тях между капиталистическия и социалистическия блок по време на студената война допринася за антропоцена (Gille, 2022). В контекста на този термин, авторката въвежда и понятието „социолоцен“, с което затвърждава още повече иновативния си и изчерпателен подход в широката тема за отпадъка. Една от основните нишки в текста засяга темата за това как глобалните практики по отношение на отпадъка влияят върху локалното, но също и как е валидно обратното. Петрова заключва, че отношението към отпадъка у нас е пряко следствие от начина, по който боклукът като феномен се конструира в миналото, в частност – социалистическото такова.

Изследователският подход в книгата се вписва в рамките на глобалната етнография, предложен от Майкъл Буравой (Burawoy, 2000), в комбинация с данни, получени от дълбинни интервюта, неформални разговори и архивни данни, като всичко това е вписано в теоретична рамка, стъпваща върху автори като Жужа Гиле.

Изследователските резултати в книгата са развити в три глави. В първата част се разглежда културната история на отпадъците в България през темата за вторичните суровини и битовата смет през социализма. Като основната хипотеза изведена в тази глава, е че тези условия водят до промяна в материалната култура през образа на сивия контейнер. Той става метафора за размесването на отпадъците вместо разделянето им.

Във втората глава авторката изследва „материалността и въображението около отпадъците в София, с концентрация върху начина, по който културната история оформя категорията и въображенията“ (с. 29). Работейки с понятието за материална култура по Даниел Милър (Miller, 1998), Петрова анализира напреженията около два конкретни казуса – фаза 2 и фаза 3 на Интегрирания проект за управление на отпадъци на София, известен на градски жаргон като „завода за боклук и инсинератора“, защото се цели промяна в режима на управление (стр.29). Ключовата хипотеза в тази втора глава е, че начинът, по който се конструира материалността на боклука, е в диалог с конструирването на отпадъците като ресурс, като последното се превръща в основна тема на третата глава.

Третата емпирична част се спира върху икономиките около отпадъците и как материалността влиза във взаимодействие с икономическите измерения на отпадъците, които се анализират в 3 перспективи (с. 29). Първата разглежда начинът, по който отпадъците функционират като икономически феномен на ниво общинска и държавна администрация (напр. такса смет); втората се спира върху РДФ горивото като стока – Петрова разглежда финансовите и материални потоци и спецификата на сметоизвозването и как всичко това влияе на пазара. И третата, последна перспектива засяга разделното събиране и рециклирането и връзката помежду им през материалното съдържание на сивите контейнери.

Общото свързващо звено между всички тези части е визирането на „отпадъка като съревнование“ – авторката разглежда как се позиционира на международната карта и как засилва местните усещания за център и периферия.

Велислава Петрова проследява тънката, но важна нишка на идеята за отпадъка от колективна като индивидуална отговорност. Той се превръща във феномен, в рамките на който границата между частно и публично се размива и става все по-трудно дефинируема. Сред един от най-ценните изводи от цялостното изследване на Велислава Петрова е неоспоримото доказателство, че човешката дейност *de facto* променя климата и е нужна сериозна промяна и в политиките, и в начина на живот, за да се преобърнат климатичните промени и недостигът на фосилни горива. Като последното има пряка връзка с БВП (стандартът на живот в дадена държава) и увеличаващото се население на земята и намаляващите ресурси. И последният извод, който си струва да бъде подчертан отново е, че „категиорите на мръсното са социално конструирани, културни и исторически специфични“ (с. 79). Пред читателите се разкриват

позитивни дискурси около рециклирането и негативни що се касае до инсинерирането на отпадъка. Без De facto да се обръща внимание върху намалената консумация на стоки, което автоматично би довело до намаляване на отпадъка като цяло.

Тези изводи и разкриването на разнообразните социални и културни конструкции покрай боклука, неговото сортиране, рециклиране и употребите му като стока, са ценни от гледна точка на едно по-добро екологично бъдеще на глобално равнище. Разкриването на пропуските в държавния апарат що се касае до справянето както с боклука, така и с публичния дискурс около него, книгата би била изключително ценно допълнение за различни експерти, търсещи решение за справянето на кризата с боклука както локално в София (България), така и на глобално ниво. Велислава Петрова наблюдава, че пренасянето на отговорността към индивида и отделния потребител, е лесно и икономически изгодно решение, но по своята същност неефективно, особено с оглед на откритието, че битовият отпадък на столицата съставлява едва 2% от общия такъв. Единственото устойчиво решение би било да се намалят отпадъците, но през пълно и глобално преосмисляне на икономическата система (с. 156). Петрова препоръчва и промяна на финансовите механизми около отпадъците, защото в момента икономическата тежест е неравномерно разпределена (с. 157).

В заключение бих искала да подчертая, че книгата освен че би могла да отвори очите на читателя по отношение на отпадъка и различните дискурси и конструкции, които го съставляват, както и начинът, по който историческият контекст променя тези дискурси и конструкции, предлага и немалко решения по отношение кризата с боклука. „Отпадъкът като ресурс и въображение“ би бил ценен източник и ресурс на информация и контекст както за представители на различните социални науки, така и за еколози, експерти и дори отделни индивиди, търсещи откъде да се информират за различните съвременни техники, използвани за справяне с отпадъците. Написана на достъпен и разбираем език, подплатена с архивни източници и анализ на научнопопулярни такива, книгата би била безценно допълнение към всяка библиотека.

Елеонора Стайкова-Мишева